

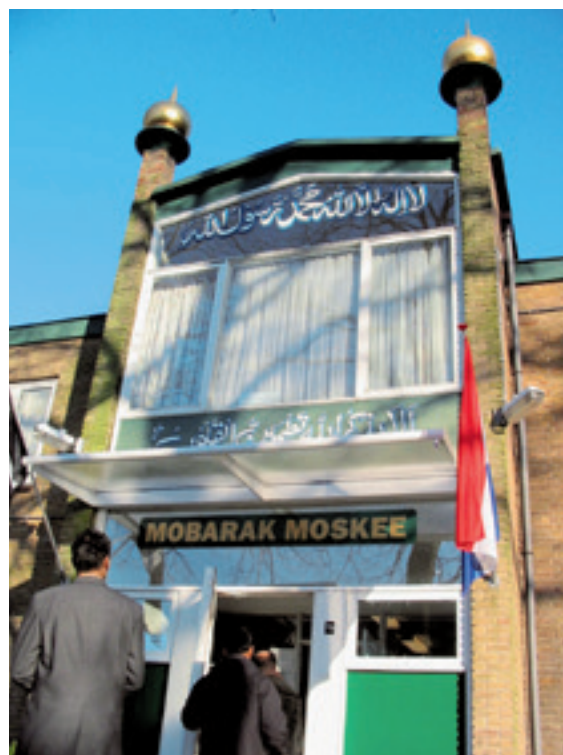
Marjolein Sanderman

We zijn allemaal mengelmensen

Op zoek naar de nieuwe Nederlander in het erfgoed

Het herbouwde stukje Westerstraat uit de Amsterdamse Jordaan, met onder andere het 'Turkenpension', in het Openluchtmuseum Arnhem, 2014. Fotografie: Bayke de Vries

De Mobarak Moskee, de eerste moskee in Nederland, aan de Oostduinlaan in Den Haag, 2009.
© Wikimedia Commons

Erfgoed geniet een grote interesse onder alle Nederlanders, ongeacht herkomst, maar nieuwe Nederlanders maken nauwelijks deel uit van de erfgoedwereld. Hoe kan dit worden veranderd?

Rond het jaar 2000 zit ik met een paar honderd erfgoedcollega's te luisteren naar een betoog van een Engelsman die opmerkt dat erfgoed in de Britse samenleving een onderwerp is voor hoogopgeleide, witte, autochtone mensen. Ik kijk om me heen en realiseer me dat dit ook voor Nederland geldt. Ik voel nóg de verbazing dat ik dit dan nu pas – terwijl ik al jaren in de erfgoedsector werk – echt zie.

We schrijven 2012. Ik ben in het Nederlands Openluchtmuseum bij de opening van het net herbouwde stukje Westerstraat uit Amsterdam met onder andere het zogeheten Turkenpension. Het toont de benauwde omgeving waarin gastarbeiders leefden in Amsterdam in de jaren zestig van de vorige eeuw. Velen van hen vinden nu de weg naar het museum om hun herinneringen te delen met hun (klein)kinderen. Een soortgelijke ervaring is er in het museum met het *Indisch Achtererf*, de tentoonstelling over de Surinaamse kotomisi en de Molukse barak uit Lage Mierde.

En dan ben ik in 2016 in het kader van de leergang Erfgoedfilosofie van de Erfgoed-academie in Herinneringscentrum Kamp Westerbork. Binnen de ingewikkelde setting van een joods, Duits, Nederlands en Moluks verleden kauwen we twee dagen op het begrip cultuur-historische waarde. Wat houdt dat precies in? Zestien mensen geven ieder hun eigen nuance aan het begrip en vullen het zo samen in. Als ik 's avonds alles laat bezinken, vraag ik me af tot welke conclusies we zouden zijn gekomen als onze groep niet volledig autochtoon was geweest. Ik weet het antwoord niet en realiseer me dat ik daarvoor eerst zicht moet krijgen op wie 'wij' eigenlijk zijn in het erfgoed. Is dat een select gezelschap autochtone Nederlanders of hebben de 'nieuwe Nederlanders' zich inmiddels ook een plek in het erfgoed verworven, getuige de mensen die bijvoorbeeld naar het Openluchtmuseum komen? Beschouwen Nederlanders met een migratieachtergrond het beschermde erfgoed in Nederland ook als hun erfgoed? Zouden zij ander erfgoed waarderen of erfgoed anders waarderen? Heeft hun komst effect op ons erfgoedbegrip? Is het simpel een kwestie van het verstrijken van de tijd, als in het aloude Britse adagium 'It takes three generations to make a gentleman': 'It takes three generations to make a Dutchman?' Maar ook: waarom vraag ik mij dit nu pas af?¹

Zoekt en gij zult vinden?

Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) heeft 13,8 procent van de Nederlanders een niet-westerse migratieachtergrond. Uit de *Erfgoedmonitor*² van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) blijkt daarnaast dat de interesse voor erfgoed onder alle Nederlanders zeer hoog is (bijna 80 procent), ongeacht hun herkomst. Desondanks leidt dit niet tot een duidelijk waarneembare participatie van nieuwe Nederlanders in de erfgoedwereld. Wat passieve deelname betreft: 60 procent van de autochtone Nederlanders brengt wel eens een bezoek aan een historisch(e) stad, dorp of gebouw, tegenover slechts 42 procent van de nieuwe Nederlanders. En wat actieve deelname betreft: uit recent onderzoek door *NRC Handelsblad* (Borg 2020) naar de 21 belangrijkste Nederlandse kunstmusea blijkt dat slechts 2,6 procent van het stafpersoneel een niet-westerse migratieachtergrond heeft. Cijfers over nieuwe Nederlanders die in de erfgoed- (lees: monumenten)sector werken of daarin anderszins een actieve rol vervullen, vind ik niet. Put ik uit mijn eigen (beperkte) waarnemingen uit het precoronatijdperk en gesprekken hierover met collega's en anderen dan bevestigen die het beeld dat er niet veel verschillen zijn ten opzichte van de situatie rond 2000. Wel merk ik in die gesprekken dat men zich er meer van bewust is dat dit een belangrijk thema is of zou moeten zijn, bijvoorbeeld door het idee van een vrijwilliger om migranten en vluchtelingen uit te nodigen voor de Open Monumentendagen om ze via het erfgoed te laten kennismaken met de Nederlandse samenleving.

Ter illustratie een voorbeeld uit Rheden, waar ik werk als erfgoedadviseur. In 2015 hebben we een groot verhalenproject gerealiseerd, *Geschiedenis in verhalen*, waarvoor we mensen opriepen hun verhaal te komen vertellen, onder meer tijdens een van de erfgoedcafés in alle dorpen. Het project resulteerde in ruim 120 interviews. We hebben bewust vooraf niet gestuurd op thema's en te interviewen personen. Toch heeft niemand uit de Marokkaans-Nederlandse gemeenschap zich gemeld. Natúúrlijk hebben zij interessante verhalen te vertellen, over de Gazellefabriek in Dieren bijvoorbeeld, waar velen werk(t)en. Voelden ze zich niet aangesproken door onze toch open uitnodiging, dachten ze niet dat we hun verhaal graag →

wilden horen, dat het niet over hen ging, hebben we de boodschap niet op de juiste manier uitgezet om hen te bereiken of was de drempel te hoog? Ik ken het antwoord niet; ik hoop het te vinden als we volgend jaar juist naar de verhalen van deze Rhedenaren op zoek gaan en we hen (hopelijk!) wél kunnen bereiken.

Erfgoed nieuwe Nederlanders in kaart brengen

Kijk ik naar de voetsporen van Nederlanders met een migratieachtergrond in het materiële erfgoed, dan is de oogst eveneens mager. Op de rijksmonumentenlijst uit de Wederopbouwperiode na de Tweede Wereldoorlog staat alleen de Molukse kerk in Appingedam. De eerste moskee die in Nederland als zodanig is gebouwd, de Mobarakmoskee in Den Haag, kent geen beschermde status. In Rotterdam tref ik de Nasr-moskee aan als gemeentelijk monument. En dan heb ik het alleen over de redelijk gemakkelijk te identificeren gebouwen met een religieuze functie. Het zou nuttig zijn om in de Erfgoedmonitor in kaart te brengen of, en zo ja hoe, we erfgoed dat verbonden is met nieuwe Nederlanders waarderen en wie bij die waardering worden betrokken. Kijk ik weer naar mijn eigen gemeente dan moet ik constateren dat we deze plekken en gebouwen niet goed in beeld hebben.

Beter gaat het als ik mijn zoektocht verplaatst naar het immateriële erfgoed. Er zijn naast het Nederlandse Openluchtmuseum genoeg voorbeelden te vinden van culturele instellingen die het verhaal van Nederlanders met een migratieachtergrond verzamelen, vertellen en/of bewaren, bijvoorbeeld het Haags Historisch Museum met *Den Haag, stad van aankomst*, het Historisch Beeldarchief Migranten, Imagineic.nl met onder andere *Halal in Holland*, Huis van de Nijmeegse Geschiedenis met *Migrantenerfgoed* en Cultuurcentrum Gruitpoort met *Bekend maakt bemind*

over gastarbeiders in de Achterhoek. Bij deze projecten zijn nieuwe Nederlanders betrokken. Er zijn in het immateriële erfgoed steeds meer ontwikkelingen waarneembaar, die mijns inziens vragen om een vervolg in de rest van het – materiële – erfgoedveld. Maar gaat dit vanzelf?

Ik hou van Holland!

Veelzeggend was de kritiek die losbarstte toen (destijds) prinses Máxima in 2007 bij de presentatie van het WRR-rapport *Identificatie met Nederland* constateerde dat dé Nederlander niet bestaat (WRR 2007). De commotie onderstreepte de ontwikkeling van Nederland van immigratieland met open mind en dito grenzen naar een land waarin de angst voor het onbekende en de onbekenden toeneemt. Deze ontwikkeling past in een trend wereldwijd waarin identiteitspolitiek aan kracht wint. *The New York Times* riep 2015 uit tot het jaar waarin ‘we geobsedeerd waren door identiteit’ (Morris 2015). In 2016 werd Donald Trump met een sterk isolationistische agenda president van de VS, terwijl Nederlandse geestverwanten als PVV en FvD ook een stevige voet aan de grond hebben gekregen.

We zijn steeds meer bezig met onszelf en met het uitvinden wie wij zijn. Waar een wij is, is echter ook – steeds nadrukkelijker – een zij. Het begrip van wie wij zijn wordt als een contramal van zij, de nieuwkomers, gedefinieerd: de mensen uit een andere cultuur, met een andere taal, soms een andere kleur en vaak een ander geloof. Het Sociaal en Cultureel Planbureau noemt deze toenemende polarisatie in het rapport *Burgerperspectieven 2019* een van de grootste zorgen van Nederlanders (Ridder et al. 2019). Deze identificatie langs de lijnen van nationaliteit en herkomst suggereert ten onrechte dat nationale identiteit voorheen altijd vanzelfsprekend is geweest, alleen nu even niet, zie ook het WRR-rapport *Nationale identiteit en meervoudig verleden* (Grever et al. 2007). Dit rapport wijst erop dat in discussies vaak wordt gesuggereerd dat er vroeger sprake was van homogene nationale staten, terwijl nationale identiteit in feite nooit vanzelfsprekend is geweest. Bovendien wordt nationaal bepaalde identificatie bij een toenemende migratie lastiger omdat steeds meer mensen zich op meer wijzen kunnen identificeren;

Vraag niet wat jij kunt doen voor het erfgoed, maar vraag wat het erfgoed kan doen voor jou!

je bent én Marokkaan én vrouw én Nederlander én Rotterdammer et cetera. Door de Zuid-Afrikaanse schrijver Breytenbach wordt dit treffend aangeduid als ‘mengelmensen’ (Schuyt 2006).

Enerzijds is er dus een verscherping van het debat over het Nederlandschap, anderzijds is er vanuit ‘het stille midden’ behoefte ons te verbinden op gemeenschappelijke waarden in plaats van ons te scheiden op basis van herkomst. De WRR bepleit daarom de weg van functionele identificatie (WRR 2007). De identiteit van mensen wordt hierin niet in eerste instantie door hun afkomst bepaald maar door het lidmaatschap van een groep mensen die elkaar ontmoeten rond een gemeenschappelijk belang of doel: het onderhoud van gemeenschappelijke ruimten in een flatgebouw, samen muziek maken, zorg voor kinderen en ouderen, collega’s op het werk et cetera. De Raad constateert echter ook dat dit niet vanzelf gaat. Laat hier nu een mooie taak liggen voor het erfgoed!

Erfgoed, de sociale motor

Feitelijk is de functionele identificatie al in gang gezet in het sociale domein. Gemeenten zitten letterlijk aan de keukentafels van hun inwoners. Of op die tafel nu couscous, rijst of aardappelen staan doet daarbij niet ter zake, de zorgvraag van de inwoners in kwestie staat centraal. Erfgoed opereert steeds vaker op het snijvlak van het ruimtelijke en sociale domein, bijvoorbeeld als motor voor kwetsbare ouderen of mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Een volgende – logische – stap kan zijn om erfgoed als motor voor integratie in te zetten.

Bij het zoeken naar de nationale identiteit laten wij ons leiden door onze geschiedenis en tradities. Je ziet dat de verhalen in het erfgoed aan kracht winnen omdat ze context geven aan het materiële erfgoed en een basis bieden voor identificatie. Door de verhalen van nieuwe Nederlanders te koppelen aan het erfgoed kan er een nieuwe belevingslaag aan worden gegeven en kan dit anders worden gewaardeerd. Vervolgens zouden we samen met nieuwe Nederlanders het gesprek moeten voeren over de inhoud van het begrip cultuurhistorische waarde en wie we hierbij kunnen betrekken. Wellicht wordt hierdoor uiteindelijk ook ander erfgoed

gewaardeerd, misschien wordt de eerste moskee in Nederland wel een rijksmonument? Erfgoed zou zich zo kunnen ontwikkelen tot een inclusief en dynamisch begrip voor alle Nederlanders, waarin mensen zich herkennen en waarmee ze zich kunnen verbinden.

Geschiedenis of erfgoed mag echter niet, in de woorden van Kees Ribbens, ‘slechts een vehikel zijn waarvan meer kennis naar verwachting bijdraagt aan integratie en aanpassing van nieuwkomers’ (Ribbens 2004). Echte integratie kan alleen ontstaan als nieuwe Nederlanders niet alleen wegwijs worden gemaakt in (de geschiedenis van) Nederland, maar ook de kans krijgen (en nemen!) om hun eigen verhaal toe te voegen aan het Nederlandse erfgoed. Dat erfgoed – dynamisch als het is – kan deze verhalen opnemen en verwerken zoals in vroeger eeuwen de geschiedenis van immigranten ook al deel is gaan uitmaken van de Nederlandse geschiedenis. Zo kan erfgoed bijdragen aan integratie en vooruitgang.

De beroemde woorden van John F. Kennedy parafraserend zou ik daarom willen zeggen: Vraag niet wat jij kunt doen voor het erfgoed, maar vraag wat het erfgoed kan doen voor jou! ●

Literatuur

- Borg, L. ter (2020) ‘Diversiteit is beleid, maar de directeur is altijd wit’. In: *NRC Handelsblad*, 18 juni.
- Grever, M., K. Ribbens en WRR (2007) *Nationale identiteit en meervoudig verleden*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Morris, W. (2015) ‘The year we obsessed over identity’. In: *New York Times*, 6 oktober.
- Ribbens, K. (2004) ‘De vaderlandse canon voorbij? Een multiculturele historische cultuur in wording’. In: *Tijdschrift voor geschiedenis*, jrg. 117, nr. 4, 500-521.
- Ridder, J. den (et al.) (2019) *Burgerperspectieven 1*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Schuyt, K. (2006) *Democratische deugden: groepstegenstellingen en sociale integratie*. Leiden: Leiden University Press. Oratie.
- WRR (2007) *Identificatie met Nederland*. Den Haag/Amsterdam: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid/Amsterdam University Press.

Noten

- 1 Dit artikel is gebaseerd op een essay van de auteur uit 2017, ‘Op zoek naar de nieuwe Nederlander in het erfgoed’. Op: www.platformvoer.nl/op-zoek-naar-de-nieuwe-nederlander-in-het-erfgoed/
- 2 erfgoedmonitor.nl

Marjolein Sanderman is beleidsadviseur erfgoed bij de gemeente Rheden (Gelderland)